

NIEUWE LADING: STEDENBOUW VERSLAG DEBAT

Architectuurcentrum Aorta in Utrecht presenteert in de derde tentoonstelling in de reeks Nieuwe Lading vier jonge, Utrechtse stedenbouwkundigen. In de twee eerdere tentoonstellingen kwamen de jonge Utrechtse architecten en de landschapsarchitecten aan bod. Aansluitend wordt onder leiding van Tracy Metz gedebatteerd over de toekomst en betekenis van de stedenbouw. Een geanimeerd gesprek over verleiding versus ambachtelijkheid, opdrachtgeverschap, de rol van de overheid en de kwaliteit van het onderwijs.

Robert Broesi	curator Nieuwe Lading, Must Stedebouw
Tracy Metz	redacteur NRC Handelsblad, gastonderzoeker Ruimtelijk Planbureau
Rudy Stroink	directeur TCN Property Projects
Jord den Hollander	filmmaker en architect
Maarten Schmitt	stadsstedenbouwer Den Haag
Annemiek Rijckenberg	zelfstandig adviseur in stedelijke ontwikkeling, lid VROM-raad
Ingeborg Thoral	MIXST Urbanisme
Mariska Louman	Dolte Stedenbouw
Paul van Kerkoerle	SVP Architectuur en Stedenbouw
Arnold Meijer	Inbo Stedenbouwkundigen & Landschapsarchitecten

debat	donderdag 10 juli 2008, 20.00-21.30 uur
	zaal Instituto Cervantes, Domplein
verslag	Martine Bakker

De samensteller van de tentoonstelling, Robert Broesi, heet het publiek welkom en verklaart hoe hij te werk is gegaan. Het was zijn eerste optreden als curator en hij vond het een eer om dit te mogen doen. Van de drie Nieuwe Lading-onderwerpen lijkt hem stedenbouw het moeilijkste om uit te leggen. Hij verheugt zich dan ook in de opkomst, de zaal zit zo goed als vol. De vier stedenbouwkundigen die hun werk vertonen in Aorta zijn geselecteerd op basis van hun afstudeerjaar, dat na 2000 moest zijn. Daarnaast is gelet op de locatie van hun werkplek, dit moest in de provincie Utrecht zijn. De spoeling bleek dun, er kwamen slechts twaalf stedenbouwkundigen in aanmerking. Broesi noemt dit een puntje van zorg. De twaalf stedenbouwkundigen werden gevraagd een kort voorstel te maken voor de tentoonstelling, op basis waarvan de vier deelnemers zijn geselecteerd. Bij de beoordeling van de plannen lette Broesi op een aantal tendensen die in het vak spelen, zoals de verbreding van het vakgebied. De vier geselecteerde stedenbouwkundigen geven ter introductie op het debat kort hun visie op het vak.

Visies op stedenbouw

Ingeborg Thoral

Ingeborg Thoral (MIXST Urbanisme) is stedenbouwkundige en landschapsontwerper. Zij heeft in de tentoonstelling willen benadrukken dat de stad en de mensen daarin centraal staan. Stedenbouw is een ruimtelijk vak, dat zich richt op de fenomenen van de stad en de mensen die er dagelijks wonen, werken en recreëren. Als voorbeeldproject nam zij het project Oud Overdie in Alkmaar, waar zij nu drie jaar aan werkt. Het betreft een betrokken en daadkrachtige groep ontwerpers, bewoners, corporaties en anderen. Zij zijn enthousiast en beschikken over veel kennis. Thoral benadrukt het belang van inloopavonden om iedereen betrokken te houden. Op zo'n avond kan er vanalles gebeuren, het moet leerzaam en gezellig zijn. Dit kan uiteenlopen van een theaterstuk bekijken tot het maken van wensenlampen.

De rol van Thoral als stedenbouwkundige is die van ambachtsman en regisseur. Als het proces goed loopt, gaat het met de opstelling en uitvoering van het plan ook beter. Het belangrijkste gereedschap van de stedenbouwkundige is zijn beeldend vermogen: maquettes, collages en tekeningen. Thoral toont naast Oud Overdie beelden van de transformatie van een havengebied in Rotterdam, waar ook veel mensen bij betrokken waren, maar dan vooral vakmensen. 'Stedenbouw is mensenwerk, je doet het samen, er moet dus vertrouwen zijn'. Als stelling voor de avond wil Thoral dan ook plegen dat de mooiste plannen een vervaechting zijn van architectuur, landschapsarchitectuur en stedenbouw, dus van

verschillende disciplines. Zij vond het een uitdaging om voor zichzelf te beginnen, na tien jaar in dienst van verschillende bureau's gewerkt te hebben.

Mariska Louman

Mariska Louman (Dolte Stedenbouw) is als architect afgestudeerd aan de TU Eindhoven en werkt nu zes jaar als stedenbouwkundige bij Dolte. Haar fascinatie voor stedenbouw ontstond tijdens een studiereis naar New York. Hier was in 1860 besloten tot het vaststellen van een grid, als basis voor de groei van een stad. Louman wilde ook wel aan dergelijke bases staan. Maar er is in de loop van de tijd veel veranderd aan het vak stedenbouw. Van een eenmansvisie, met aandacht voor de lange termijn en ruimte voor utopieën, is het maatschappelijk debat geworden, waarin iedereen een mening heeft. 'Stedenbouw is minder overzichtelijk, monomaan, vakjargon, bouwen en meer complex, integraal, maatschappelijk en open'. Stedenbouw moet voor een leek begrijpelijk worden gemaakt en iedereen kan zijn eigen stad bouwen met Sim City. Creativiteit wordt ingezet vanwege regelgeving. Een stedenbouwkundige heeft te maken met meerdere opdrachtgevers en verschillende belangengroepen. Een stedenbouwkundige is voor negentig procent bezig met strategie en voor tien procent met ontwerpen. Daarbij lanceert Louman de stelling: Beeld is je sterkste troef. Wanneer Tracy Metz vraagt of een stedenbouwkundige dan eigenlijk een entertainer is, antwoordt zij: 'Ja, ik dacht ook dat het anders was, maar nu vind ik dat juist wel mooi. Het gaat erom complexiteit te overwinnen.'

Paul van Kerkoerle

Paul van Kerkoerle (SVP Architectuur en Stedenbouw) studeerde in 2004 af aan de TU Delft. Bij SVP werkt hij momenteel aan het plan voor de vliegbasis Soesterberg. Het motto voor dat ontwerp is 'visie versus verrommeling'. De grenzen waar de gemeentes juist aan vasthielden zijn genegeerd, de stedenbouw is onzichtbaar gemaakt – het moet een magneet zijn, maar niet dwingend – en er werd een raamwerk gelegd dat door de gebruikers kon worden ingevuld. In 2009 gaat de vliegbasis dicht. Het grootste deel van het gebied gaat terug naar de natuur. Maar er komt ook een deel rood voor groen. Het landschap heeft door de militaire resten een geheimzinnige toon. In het plan van SVP gaan cultuur en natuur hand in hand. Het raamwerk wordt gevormd door een ringweg, waarvan het hart wordt gevormd door een nieuw defensiemuseum. De landingsbanen blijven liggen, dat is mooi om aan te wonen. De koppen van de baan worden gemarkeerd, maar verder zullen zij langzaam overwoekeren. Van Kerkoerle stelt dat landschappelijke grenzen in de stedenbouw belangrijker zouden moeten zijn dan bestuurlijke grenzen. Hij ging studeren met het idee dat hij architect wilde worden. Langzaam groeide hij in het vak van stedenbouwkundige. Als stedenbouwkundige is hij vooral bezig met tekenen, testen, maquettes bouwen en schetsen.

Arnold Meijer

Arnold Meijer (Inbo Stedenbouwkundigen & Landschapsarchitecten) wilde toen hij klein was graag vliegen, maar hij was ook geïnteresseerd in cartografie. Uiteindelijk werd hij stedenbouwkundige. Wat hem daaraan boeit, is dat stedenbouw een resultante is van de maatschappij. Meijer laat een aantal boeken zien om zijn visie op stedenbouw uit te leggen. Hij waardeert het vermogen om te relativiseren én te dromen, om te denken in concepten, om bezig te zijn met verandering. 'Stedenbouw is een ambacht dat de droom omzet in daad. Het gaat om stedelijkheid en daarom om dichtheid en verdichting. Het gaat om een Gesamtkunstwerk en toepasbare kunst. Het KNSM-eiland en de Kop van Zuid zijn belangrijke ontwikkelingen van de laatste jaren'. Wat hem persoonlijk fascineert is het raakvlak van de stad en mobiliteit. 'Stedenbouw betekent participeren, communiceren en ontwerpen'. Voor de tentoonstelling ontwierp hij een toegangspoort tot de stad. 'De ambities van Utrecht betreffen nu vooral het centrum, de A2 en Leidsche Rijn, maar ook de gebieden daartussen verdienen aandacht'. Het thema van zijn ontwerp is: ontmoeting in de openbare ruimte en beleving vanaf de weg. Wanneer Tracy Metz vraagt of Inbo geen saai bureau is, zegt Meijer eerst zes jaar als stedenbouwkundige voor een ander bureau gewerkt te hebben. Omdat Inbo meer aan architectuur doet, hoopt hij daar iets te vinden en vanuit de stedenbouw iets te kunnen brengen. 'Er werken erg veel mensen, maar dat kan ook een feest zijn'.

Veel beeld, weinig ambacht

Tracy Metz leidt de discussie. De missie van de avond is om duidelijk te maken wat de huidige positie van de stedenbouw is. Wat Metz vooral opviel aan de presentaties waren het

uitbundige gebruik van beelden en het idee dat de stedenbouwer een verleider is, een entertainer. Voelen de panelleden zich aangesproken? Alle deelnemers hebben de stedenbouw volgens Maarten Schmitt met aplomb en enthousiasme voor het voetlicht gebracht. Het vak lijkt ineens leuker en minder moeilijk. Zij hebben het begrip bestemmingsplan en opdrachtgeverschap niet genoemd. Het opdrachtgeverschap en de ontwerpinterventies maken het vak vaak erg moeilijk. Het begrip verleiding is luchthartig gekozen, zaken als gelaagdheid zijn toch ook erg belangrijk en dat hoorde Schmitt niet terug. De jonge stedenbouwers presenteerden hun vak met verve, maar komen er nog wel achter wat er allemaal meespeelt en hoe ingewikkeld het is om publieke en private belangen te doen samengaan.

Ook Annemiek Rijckenberg viel op hoe uitbundig het beeldgebruik was, dit suggereerde een catalogus aan mogelijkheden, in plaats van dat het gaat over rekenen en meten. In plaats van op handwerk, waren de presentaties gericht op het meeslepen door beelden. Rijckenberg vindt dit helemaal geweldig, maar vraagt zich dan wel af hoe de realiteit is. Ze wil niet zeggen dat er een gebrek was aan inhoud, maar de nadruk lag wel op wensbeelden. Straten worden altijd levendig getekend, ook al verblijven er maar één keer per jaar zoveel mensen. 'De vertaling naar programma's en naar wat er feitelijk op plekken gaat gebeuren, is de volgende stap. De presentaties waren meer een eerste inspiratie'. In dit verband noemt Maarten Schmitt de foto van de straat met de lampenkappen met wensbeelden (Ingeborg Thoral), waar ook geen mensen in liepen. 'Er zat een geweldige discrepantie in om te zeggen voor mensen te werken en een lege straat te fotograferen.'

Zijn we overgeleverd aan de macht van het beeld, vraagt Metz aan Jord den Hollander. Als consument van de stad denkt die vanuit een ander perspectief. Hij vraagt zich af wat een aangename stad zou zijn, terwijl de stedenbouwkundigen in hun presentaties op zoek waren naar de legitimiteit van een discipline. 'Dat is eigenlijk heel raar, dat zoeken naar wat hun eigen vak is, die vraag naar of het gaat het om dingen met mensen doen of om schuiven met blokken'. Den Hollander kan in ieder geval niet meer formuleren wat de stedenbouw vermag. 'Er zijn zoveel krachten onderhevig, de consequenties zijn groter dan lokaal. Het is beetje van als ik hier druk, doet het daar pijn. De vier gepresenteerde projecten waren juist erg lokaal. Stedenbouw is moeilijk te vatten. Architecten en landschapsarchitecten zijn ook buiten hun disciplines gaan denken en stedenbouwers geworden. Stedenbouw is vaak een stapeling van data, het bijelkaar knopen van verschillende krachten die je niet kent en die ook je opdrachtgever niet kent. De stedenbouwkundige is de zoeker in de wereld, naar wat de consequenties zijn van handelen, niet alleen de ruimtelijke consequenties, maar ook de sociale en economische consequenties. Dus het is een heel lastig vak. Het logisch om dat te legitimeren met beelden, net zoals het logisch is om drama in een film te brengen. Maar daaronder zit dus een laag die moeilijk te vatten, moeilijk te verkopen is. Eigenlijk zou het andersom beter zijn'.

Waar ligt de verantwoordelijkheid

Aan Rudy Stroink vraagt Metz of de stedenbouwkundigen die bij de gemeente werken dezelfde wensen koesteren als die bij een projectontwikkelaar werken. Is er sprake van verschillende machtsvelden? Stroink zegt dat het altijd gaat om de macht van het geld, maar hij vindt dat tegelijkertijd teveel een cliché. De zoektocht naar legitimiteit van de vier jonge stedenbouwers sluit niet aan bij zijn eigen achtergrond. Als Carel Weeber-adept vindt hij stedenbouw in feite infrastructuur. 'De stad is infrastructuur. De belangrijkste vragen zijn: hoe orden ik de functies en wat is dan de openbare ruimte. De zoektocht naar de nieuwe collectieve ruimte is een actueel thema in de stedenbouw, want die ruimte zijn we aan het kwijtraken. Dat is niet de schuld van de projectontwikkelaars, maar van het staatsterrorisme. We moeten af van de staatsstedenbouw. Het land wordt nog steeds geordend vanuit een soort staatsdenken, vanuit het idee van de maakbare stad'. Hier vecht Stroink al heel lang tegen. 'De stad is niet maakbaar. De stad is geen gebouw, maar een tuin, die je op een bepaalde manier moet proberen te ordenen. Daar zijn allerlei technieken voor, die we uit het oog zijn verloren. Het grid van New York is zo'n techniek. Het is een hele simpele techniek, die goed werkt. De opdracht is dat er een opdracht moet zijn. Als je de opdracht gevonden hebt, kun je ook gaan vormgeven en ontwerpen – aan de infrastructurele opgave. Daarmee maak je het probleem al heel veel kleiner'.

Stroink bestrijdt dat er meer dan één opdrachtgever zou zijn, door alle betrokken partijen. 'De opdrachtgever is de gemeente, of een particulier. Iemand is de opdrachtgever. De mooiste ontwerpen kwamen tot stand omdat er een hele duidelijke opdracht lag. De opdrachtgever hoeft niet per se de overheid te zijn. Een opdracht zou kunnen zijn om van Utrecht een duurzame stad te maken. Als je dat eenmaal hebt geformuleerd en het geld bij elkaar hebt, dan kun je gaan uitvoeren. De staat moet dan wel controleren. Het is onzin dat de staat zowel de opdrachtgever als de controlerende instantie zou moeten zijn'. Stroink heeft ooit geprobeerd om de stad Gouda te kopen – het was bijna geen grap – om te laten zien dat zoiets zou kunnen en dat er dan nog steeds een democratisch systeem zou zijn met een controlerende functie. 'Een publieke zaak heeft niet per se een publieke opdrachtgever nodig, als er maar een heldere scheiding van verantwoordelijkheden is'.

Rijckenberg protesteert tegen het belang van controle, alsof de opdrachtgevende partij niet zou deugen. Zij ziet meer in het zorgvuldig formuleren van de opdracht, want daar moeten de publieke wensen samenkomen. Stroink meent dat de opdrachtgever inderdaad niet noodzakelijkerwijs goed bezig hoeft te zijn, maar dat de staat wel altijd goede controle moet uitoefenen. Schmitt vult Rijckenberg aan. Dat stedenbouw te maken heeft met infrastructuur is evident, maar daar waar het vervoer geen overheidszaak meer is, zie je het al mis gaan. De Rudy Stroinks zijn volgens hem volstrekt onbetrouwbaar in het vertegenwoordigen van het nationale belang, in tegenstelling tot de overheid. 'Zeker nu een nationaal beleid in de ruimtelijke ordening bijna geheel ontbreekt, kunnen we niet vertrouwen op ontwikkelaars als het gaat om de grote lijnen. De expertise bij de ontwikkelaars neemt dan wel toe, maar de overheid moet de verantwoordelijkheid houden'.

Tracy Metz vraagt zich af of de jonge stedenbouwkundigen dit een achterhaald verhaal vinden, maar Louman herkent de discussie heel goed. 'In de steden is veel te veel acupunctuur gaande en iedereen doet dan wel zijn ding, maar er is weinig zicht op de grote lijnen, daarvoor heb je toch een partij als de overheid nodig'. Als ze gevraagd wordt een kant te kiezen, kiest ze dan ook voor Maarten Schmitt. Ook Thoral en Meijer kiezen voor Schmitt. Paul Kerkoerle begrijpt het verhaal van Rudy Stroink wel. 'Bij Soesterberg kwam de gemeente er niet uit en trof daar een ontwikkelaar die zich in het debat wilde mengen. De droom waarmee een plan begint, het idee van hoe fantastisch het zou kunnen worden, kan net zo goed van een ontwikkelaar komen'.

Toen Annemiek Rijckenberg in 1994 wethouder in Utrecht werd, dacht ze dat ruimtelijke ordening vooral te maken had met verkeer en infrastructuur. Stedenbouw had erg aan belang ingeboet. Ze miste de ideeën- en ontwerpkant. 'Bij de ontwikkeling van Leidsche Rijn was die kant gelukkig wel aanwezig. Daar lag de ambitie om een ideale stad te verwezenlijken. Als je het nu ziet denk je nou, nou, maar zo zijn zij wel begonnen. En daarbij had je verschillende smaken stedenbouwers, waaronder de regelaars en de ontwerpers. Stedenbouw is weer meer een kwestie van wat je zou kunnen maken in plaats van alleen een kwestie van accommoderen. Als het alleen het laatste is, is het ook niet zo'n leuk vak'.

Open eindjes

De ideale stedenbouw van Jord den Hollander is de stedenbouw met open eindjes. 'Het lijkt alsof je zou kunnen formuleren wat onze wensen zijn, maar dat is natuurlijk niet waar. Het is demagogisch dat je zou kunnen formuleren wat onze wensen zijn. Wij bewegen ons in de misverstanden van de mensen die voor ons hebben geleefd en dat gaat heel goed. De stad is er gewoon en daar doe je het mee, daar haal je je inspiratie uit. Dus je moet een stad nooit af maken, een beetje zoals het adagium van de krakers in de jaren zeventig. Zij riepen: De stad is van ons. Mensen moeten zich de stad kunnen toe-eigenen. Maar dat is iets wat we eigenlijk niet willen bij het plannen, want dat is ook financieel niet te doen – hoe breng je zoiets.'

Stroink beaamt dat er eigenlijk geen opdracht is. 'De opdracht is nooit helemaal volledig en altijd door de tijd getekend. Berlage was een goede stedenbouwer, met een goed idee over de stad, dat goed stand houdt. De gridstructuur werkt ook goed als ordeningsprincipe. Als je dat maar goed uitwerkt, dan krijg je goede stedenbouw. Het maakt dus niet uit of de opdracht de wensen van iedereen omvat, als de opdracht maar eenduidig is en goede aanknopingspunten biedt voor ontwerp'.

Den Hollander vindt Barcelona en New York een beetje makkelijke voorbeelden. 'Kijk eens naar de Westelijke Tuinsteden en Kanaleneiland, of de Bijlmer'. Stroink vertelt over zijn bezoek aan de Bijlmer in de jaren zeventig, toen de Bloemkoolwijken populair waren. In een tuin tussen de spuuglelijke flatgebouwen – met overigens erg grote woningen – kwam hij herten tegen. 'Dat is een kwaliteit waar je toen niemand over hoorde, want de vermenselijking en de bloemkoolwijken waren populair'. Schmitt zegt dat in de Bijlmermeer een hele duidelijke opdrachtgever was, maar in de bloemkoolwijken ook. 'Iedere tijd kent zijn eigen duidelijke opdrachtgeverschap. Nu zitten we in een periode van een soort maniërisme. We lopen te gillen over Sienna en Speer of Niemeier. Verleiding is een prachtig thema, maar stedenbouw is in die zin iets fundamenteel anders dan architectuur. De jonge stedenbouwers hebben op hun school geen zak geleerd, ze gaan allemaal voor het beeld. Ze verstaan hun vak niet'. Stroink vult aan dat opdrachtgeverschap en stedenbouw een vak apart zijn.

Schmitt is het eens met de open eindjes, die zijn evident. Toch wil Metz het nog even hebben over die *leftover planning*. Ze denkt dat we in Nederland niet zo goed zijn in het ruimte laten voor het onverwachte. 'En als je dat doet, heb je dan de stedenbouw eigenlijk nog wel nodig?' Rijkenberg legt uit dat plannen vanwege de exploitatie helemaal worden dichtgetimmerd. 'Als je een wasmachine in een kantoorgebouw zet, stort het in. De veranderbaarheid van wat er gebouwd wordt, is veel te gering. De wijken waar we nu enthousiast over zijn, zijn juist wel veranderbaar'.

Den Hollander is het er mee eens dat als je steden maakt, ze ook een ander programma aan moeten kunnen. Wanneer hij een voorbeeld noemt van weinig ruimte in het programma bij de bouw van woningen in IJburg, wordt vanuit de zaal geroepen dat ze daar juist werken met een transformatieplint en een plafondhoogte van drieëneenhalve meter. Stroink denkt dat de stedenbouw in de nasleep van de wederopbouw te lang is gegaan over het bouwen van nieuwe dingen en minder over het ordenen van wat er al is. 'Ook het beheer schoot erbij in. Zeker in Utrecht zie je dat er te weinig budget over is voor het handhaven van de openbare ruimte. Dus er wordt wel een mooie straat getekend, maar vervolgens wordt die niet onderhouden'.

Schmitt denkt dat juist de ontwikkelaars veel geld stoppen in gebouwen, maar weinig in zaken als parkeren of het schoonhouden van de ramen. 'Dat is de manier waarop zij omgaan met de exploitatie. Ook waar het gaat om het aankopen van transformatielocaties in de binnensteden, is de prijs zo op slot gezet, dat er voor zaken als beheer geen ruimte meer is. De waan van de dag overheerst'.

Nota Architectuur: de positie van de stedenbouw

Tracy Metz citeert uit de nieuwe architectuurnota: De positie van de stedenbouwer, waar Nederland een groot deel van de twintigste eeuw vermaard om was, is verslechterd en misschien wel gemarginaliseerd. Rijkenberg is het hiermee eens, omdat de rol van de overheid zich heeft laten terugdringen tot het faciliteren van de marktontwikkelingen. In plaats van zelf na te denken over het zo goed mogelijk inrichten van de steden. Het is bovendien niet bevorderlijk dat door Zalm indertijd het eigen belastingbeleid van gemeentes is uitgehold, waardoor het steeds de vraag is waar het geld vandaan moet komen. 'Een opbrengst uit grondexploitatie krijg je maar een keer binnen, dat is dus eerder een aansporing om uit te breiden dan om in te breiden. Bovendien zijn veel goede stedenbouwkundigen bijna boos weggekocht door marktpartijen omdat er bij de gemeentes te weinig voor ze was te doen'.

Tracy Metz vat samen dat stedenbouw bij een gemeente niet sexy is. Vanuit het publiek vraagt jurist Henk de Vries (Provincie Utrecht, afdeling Ruimtelijke Ordening) naar het profiel van de opleiding. Kan het wel goed gaan met de opleiding stedenbouw wanneer deze samenvalt met de opleiding architectuur? De twee disciplines hebben wel raakvlakken, maar zijn uiteindelijk toch twee aparte vakken. De stedenbouwkundigen uit de tentoonstelling herkennen de ondergeschikte status van het vak stedenbouw aan de opleiding. 'Stedenbouw ging teveel over sociale aspecten en tabellen', aldus Mariska Louman. 'Stedenbouw was niet echt groot feest op de TU Delft', volgens Paul Kerkoerle. Zijn docenten haalden de bloemkoolwijken nog altijd aan als goede voorbeelden. 'Een echte goeroe, die inspireerde en dingen fantastisch vond, was er niet. Je moest er samen met collega's en vrienden iets van

maken'. Metz vraagt zich af of dat ook komt doordat stedenbouw geen spannende plaatjes voor tijdschriften oplevert. Architectuur is grijpbareder en toonbaarder. Kerkoerle antwoordt dat je daarmee weer uitkomt bij het begin van het debat, en de verleiding van het beeld. 'Stedenbouwers worden geconfronteerd met de vraag naar beelden. Bewoners, gemeentes en opdrachtgevers vragen naar beelden, terwijl stedenbouw niet op die manier werkt. Dus je gaat beelden maken die nergens op slaan, die niks betekenen en de dag erna vervangen kunnen worden door ander beeld. Maar blijkbaar maakt dat niks uit, zolang je maar beelden maakt'.

Wat Den Hollander opviel aan de nieuwe nota was het veelvuldig gebruik van het woord visie. 'Het lijkt wel alsof de regering zit te wachten op een antwoord. Normaal geeft de regering antwoorden, maar in dit geval zijn ze ook de weg kwijt. En ze snakken dus naar iemand die aangeeft welke kant het op moet. Er wordt visie verwacht. En of die van een stedenbouwkundige komt of van een jurist of een gepensioneerde promovendus, dat maakt niet zoveel uit. Het gaat erom dat iemand formuleert welke richting het op gaat. Dit hoeft niet iemand te zijn die ook betaalt, want die zou veel te lokaal kijken. Eerder werd Dubai genoemd als voorbeeld van een commercieel ontwikkelde stad. Maar Dubai is toch helemaal geen stad, dat is de Hummer onder de steden'.

Schmitt is teleurgesteld in de overheid, met name in de ministers Plasterk en Cramer. 'De Rijksbouwmeester wordt met veel poeha geïnstalleerd, maar stelt niks voor, want ondertussen bepaalt de rijksgebouwendienst wat er gebeurt en naar wie de grote opdrachten gaan. Vogelaar probeert nog wel wat, met speciale ateliers die in de prachtwijken de ruimtelijke kwaliteit onderzoeken'. Wat minister Schut veertig jaar geleden deed vindt Schmitt van politieke moed getuigen. 'Hij herintrocereerde het begrip rijksbouwmeester en gaf ook politieke ruimte in de discussie over kwaliteit. Sindsdien is de ruimtelijke ordening waar het gaat om stedenbouwkundige en architectonische kwaliteit behoorlijk verkloot. De nieuwe nota staat dus vol met loze en lege praatjes'.

Rijckenberg is juist erg blij met de nieuwe nota omdat die weer aandacht geeft aan de condities die nodig zijn voor goede architectuur, condities die de afgelopen jaren waren afgebroken. Hierop reageert de rest van het panel nogal sceptisch, waarop Rijckenberg zegt dat iedereen het recht heeft om nog te kunnen veranderen. 'Het verhaal dat er nu ligt, is heel goed en geeft bovendien aandacht aan ongebruikelijke onderwerpen, zoals het opzetten van een stimuleringsprogramma voor stedenbouw, het opstarten van architectuurdebat, het stimuleren van opdrachtgeverschap en het organiseren van samenhang op het gebied van stedenbouw tussen de verschillende ministeries – waar stedenbouw voor mij altijd voor stond. Het lukt allemaal nog niet en het is moeilijk en ze weten nog niet zo goed waar ze het over hebben – Vogelaar al helemaal niet – maar daar moeten we ze in helpen, daar staan ze voor open. In de afgelopen jaren zijn de ministeries net zo uitgehold als de gemeentes'.

Inspiratie voor de toekomst

De jonge stedenbouwkundigen van de tentoonstelling sluiten het debat af met inspiratiebeelden voor de toekomst. Ingeborg Thorald toont een portret van Jacques de Brouwer, haar grote voorbeeld sinds ze vier jaar geleden met hem heeft samengewerkt. Zijn werkwijze spreekt haar aan omdat hij het ambacht centraal stelt en daar vanuit 'zijn ding doet' en duurzame steden creëert, waarin mensen prettig verblijven. Mariska Louman wordt geïnspireerd door de eenvoud van een grid of een ander patroon, omdat je daarmee een fantastische voorwaarde kan scheppen voor ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld in New York gebeurde. Binnen een patroon heb je nog veel vrijheid om dynamiek, creativiteit en spontaniteit toe te laten en de mensen voelen zich er geweldig. Paul Kerkoerle toont het project de Wijnhaven in Rotterdam van KCAP. Tijdens zijn studie was dit plan een *eye opener*, omdat het plan alleen simpele bouwregels formuleert over hoe de torens zich kunnen ontwikkelen, om bijvoorbeeld niet teveel schaduw te veroorzaken. De uitkomst staat dus niet vast. Het ontwerp, voor zover je van een ontwerp kunt spreken, is enkel een A4 met een paar regels. Dit laat ontzettend veel vrijheid aan de toekomst en de individuele ontwikkelaars van die torens. Arnold Meijer zoekt naar datgene dat hij nog niet kent, om dat in zijn vingers te krijgen. 'Daar geniet ik van en ik heb overigens ook genoten van mijn opleiding, om daar nog even op terug te komen. Van cynische bromberen geniet ik ook. Wat mij betreft is het een

feest om hiermee bezig te zijn. En of ik nou stedenbouwkundige ben of regisseur van de stad, of ontwerper, dat doet er eigenlijk niet toe, maar noem mij alsjeblieft géén architect’.

Tracy Metz sluit het debat af met een citaat van Fockema Andrea. Het is haar opgevallen dat de term bestemmingsplan maar één keer is gevallen. ‘Misschien is dat iets om opgetogen over te worden, dat we ons kunnen losmaken van het detaillistische en deterministische dat de stedenbouw in Nederland heel lang heeft gekenmerkt.’ Fockema Andrea was van 1907-1933 bestuurder van Utrecht, eerst als wethouder, vervolgens als burgemeester. Hij vond dat het aan de stedenbouwer was om als ‘allesbeheerschend leider’ de beslissingen te nemen en ‘uit den chaos van gegevens, adviezen en inzichten een doelmatig en schoon geheel tevoorschijn te brengen.’ Het citaat dateert uit 1912 en er schuilt volgens Metz nog steeds een grote kern van waarheid in. Dit geheugen wil zij graag aan de vier jonge stedenbouwers meegeven.

De curator van de tentoonstelling, Robert Broesi, bedankt het panel en het publiek. Hij vond het een boeiend debat, dat aangaf dat je eigenlijk niet meer over *het* vak kan spreken – het vak heeft zeer veel aspecten. ‘Zo af en toe vraag je je af, waar moet dit naartoe’. Het viel hem op dat de jonge stedenbouwkundigen de avond niet alleen enthousiast en energiek begonnen, maar ondanks het gezegde ook zo afsloten. Voordat Broesi de avond beëindigt, wil hij nog iets kwijt over het aspect verleiding, waarop zij werden aangesproken. Bij het voorwerk voor de tentoonstelling viel het hem juist op dat deze vier stedenbouwkundigen het ambacht zo goed in de vingers hadden. ‘Dit was een aangename verrassing. De tijd noodzaakt nu eenmaal om stedenbouw door middel van verleiding voor het voetlicht te brengen. Wat wel een punt van zorg blijft, is het niveau van de opleiding. De opleiding zijn ook zeer verschillend. Het was niet verrassend dat Arnold Meijer zich positief uitliet, want hij zat ook op een goede opleiding, namelijk de Academie van de Bouwkunst in Amsterdam. Hier kunnen andere opleidingen misschien nog wat van leren’.